

Kontakt dětí v náhradní rodinné péči s biologickou rodinou

Formulář pro vyhodnocení rizik kontaktu
Praktické rady pro nastavování kontaktu

Jana Kocourková
Ria Černá

Amalthea

LATUS
pro rodinu

NADACE
SIRIUS

CENTRUM
PODPORY

Kontakt dětí v náhradní rodinné péči s biologickou rodinou

Formulář pro vyhodnocení rizik kontaktu

Praktické rady pro nastavování kontaktu

Jana Kocourková

Ria Černá

Copyright © 2018 Nadace Sirius

ISBN 978-80-904801-6-2

Tento manuál byl vydán v rámci projektu „Bezpečí dítěte při setkávání s vlastními rodiči a při jeho návratu domů“, který byl podpořen Nadací Sirius. Více informací o projektu naleznete na www.amalthea.cz.

Kontakt dětí v náhradní rodinné péči s biologickou rodinou
Mgr. Ria Černá
Mgr. Jana Kocourková

Odborný garant David Svoboda, DiS.
Jazyková korektura Mgr. Markéta Šubotníková
Obálka a sazba Mgr. Marek Chalupník
Vydala Amalthea z.s. ve spolupráci s Latus pro rodinu o.p.s.
Vydání první
Chrudim 2018

Slovo úvodem

Naším přáním je, aby všichni, kdo rozhodují o dětech a jejich kontaktu s příbuznými, vždy zvažovali všechny okolnosti a nastavovali pro dítě bezpečný kontakt v zájmu jeho zdravého vývoje.

Pokud Vám k tomu náš formulář a manuál pomůžou, splní svůj účel.

Jana Kocourková a Ria Černá

Obsah

1. Východiska	6
2. Formulář pro vyhodnocení rizik kontaktu	8
Pro koho je formulář určen	9
Jak využít formulář pro Vyhodnocení situace dítěte a Individuální plán ochrany dítěte	9
Jak pracovat s formulářem	11
Co dál s výstupem formuláře	12
3. Praktické rady pro nastavování kontaktu	14
O jakých typech kontaktu lze uvažovat	15
Konkrétní situace při kontaktu a jak je řešit	21
Plánování termínů kontaktu	21
Aktuální zdravotní stav dítěte	21
Aktuální psychický stav dítěte	22
Přítomnost sourozenců u kontaktů	24
O kontakt s dítětem má zájem více osob z rodiny	25
Motivace, možnosti a spolehlivost rodiče	26
Mentální handicap rodiče	28
Telefonický kontakt s rodičem/příbuzným	28
Přespávání dítěte u rodiče/příbuzného	30
Motivace, možnosti a spolehlivost pečující osoby	31
Možnosti zákazu či omezení kontaktu	32
4. Jak formulář vznikl	34
5. Zdroje a odkazy	37

1. Východiska

- Podle platných zákonů mají dítě a jeho rodiče/příbuzní právo na to se znát a být spolu v kontaktu.
- Dítě v náhradní rodinné péči (dále NRP) potřebuje zažívat jistý vztah s dospělým člověkem, se kterým vyrůstá. Zároveň ale potřebuje mít i možnost zjišťovat, kdo vlastně je. Kontakt s rodiči/příbuznými, resp. alespoň seznámení s kořeny a historií na úrovni informací je žádoucí.
- Kontakt s rodičem ovlivňuje dítě v různé míře pozitivně, ale krátkodobě nebo dlouhodobě i negativně. Děti s dezorganizovanou vztahovou vazbou způsobuje kontakt s rodiči největší stres. Podíl dětí, které mají tento klinicky nejvýznamnější typ vazby s rodiči, je v náhradní rodinné péči významně vyšší než u kontrolní skupiny dětí. (Pöthe 2018)
- Tyto děti jsou vystaveny psychickému, obvykle dysregulovanému, stresu kdykoli a průběžně, i mimo kontakt s rodičem. Traumatická zkušenost těchto dětí je výsledkem emočních prožitků, které se v mozku kódují jako nevědomé implicitní vzpomínky. Tyto vzpomínky jsou pak dítětem odžívané (odehrávané) ve vztazích s jinými blízkými osobami. Tento stres má podobu posttraumatické stresové reakce, která se může rozvinout v Posttraumatickou stresovou poruchu (dále

PTSD). PTSD se projevuje stavy disociace a poruchou myšlení a paměti. V důsledku vztahového traumatu se tyto děti mohou ve vztazích jevit, jako by byly „mimo realitu“ – nesoustředěně, chaoticky, agresivně, impulzivně. Znovuprožívání traumatických vzpomínek se projevuje oslabením kontaktu také s vnitřní realitou, tedy se skutečnými emocemi, které dítě ve vztahu prožívá. U mnoha případů dětí s podobným chováním se v důsledku PTSD chybně diagnostikuje ADHD nebo Porucha autistického spektra. Odborníkům i pečovatelům o děti v NRP pak často uniká podstata problému a dává se přílišný důraz na vnější projevy a vyjádření dítěte. Ty jsou však často v rozporu s tím, co ve skutečnosti zažívá. Vědomé postoje dítěte, ale i vnější popis kontaktu jsou pak někdy spíše odrazem jeho snahy opravit „poškozený objekt“ pomocí idealizace a popření. (Pöthe 2018)

- Kontakt má sledovat zájem dítěte. Biologické rodině může pomoci vyrovnat se s odloučením a náhradním rodičům může umožnit lépe porozumět původu i dřívějšímu životu dítěte. Pokud však potřeby dítěte nebudou prvořadé, kontakt nesplní svůj účel. Kontakt by měl probíhat pouze tehdy, pokud dítěti přináší zjevný prospěch – nikdy by neměl sloužit jako úplatek ke zmírnění zármutku biologické rodiny. (Bond 2007)
- Dítě v NRP potřebuje pochopit svoji minulost, vyléčit trauma způsobené jeho příbuznými nebo ztrátou jeho nejbližších. Dítě by nemělo žít v obavách o rodiče/příbuzné, v pocitu, že zavinilo rozpad rodiny nebo že by mělo své biologické rodině nějak pomáhat. (Winnette 2016a)
- Neuspokojivý nebo nevhodně nastavený kontakt s rodiči/příbuznými u dítěte velmi často vede k projevům hodnoceným jako problémové chování, emoční labilita a podobně. Správně a bezpečně stanovený a podporovaný kontakt s rodiči/příbuznými umožní dítěti žít v klidu, bez velkých starostí a bezpečně se připoutat k pečující osobě, anebo se časem vrátit do své biologické rodiny. (Winnette 2016a)
- Potíže se u dítěte v souvislosti s kontaktem objevují velmi často ve chvílích, kdy se rodič stává konkurenční osobou pro toho, s kým dítě dlouhodobě vyrůstá – jedná se o tzv. konflikt dvojí loajality, který dítě neumí řešit a který ho zatěžuje. (Sobotková 2016) Spolupráce rodiče a pečující osoby ve prospěch dítěte je tedy klíčová.

2. Formulář pro vyhodnocení rizik kontaktu

- Formulář pro vyhodnocení rizik kontaktu (dále „formulář“) je interaktivní dokument ve verzi Microsoft Excel, který zachycuje 69 rizikových situací na straně rodiče, dítěte a pečující osoby, které mohou nastávat při kontaktu dítěte s rodičem/příbuznými.
- Vyplněním formuláře pracovník získává kompletní přehled existujících rizik u právě probíhajícího kontaktu. Dále získává konkrétní zdůvodnění jednotlivých rizik a definované kroky k jejich zmírnění nebo odstranění.
- Pokud kontakt probíhá, je možné formulář využít vždy.
- V případě, že kontakt dítěte s rodiči neprobíhá, formulář zachytí existující rizika v oblasti identity a životního příběhu dítěte.
- Formulář pracovníka nakonec vede k nastavení frekvence a formy kontaktu dítěte s rodičem/příbuznými. V praxi toto bývá nejobtížnějším úkolem pro všechny zainteresované osoby. Celá kapitola 3 se věnuje právě tomu, jak kontakt nastavovat v zájmu dítěte.
- Formulář je k dispozici ke stažení na adrese: www.kontaktdetivnrp.cz

Pro koho je formulář určen

- Pracovníkům OSPOD
- Pracovníkům z oblasti náhradní rodinné péče
- Pracovníkům z oblasti podpůrných služeb pro rodiče a děti
- Pracovníkům pobytových zařízení pro děti může sloužit jako inspirace (při použití je třeba zohlednit skutečnost, že v pobytovém zařízení většinou dítě nemá svoji vztahovou osobu v té podobě, jak tomu bývá v náhradní rodině).

Jak využít formulář pro Vyhodnocení situace dítěte a Individuální plán ochrany dítěte

- Formulář vede ke stanovení konkrétních kroků do Individuálního plánu ochrany dítěte.
- Formulář významně pomáhá při zpracování níže uvedených oblastí Vyhodnocení situace dítěte – pracovník využívá následující otázky pro rozhovor s rodičem, dítětem a pečující osobou.

Důvod odebrání dítěte z rodiny (dle § 6 ZSPOD)

Historie dítěte

- *Vyrůstalo dítě nějaký čas v biologické rodině? Jak dlouho?*
- *Jak dlouho je dítě umístěno v náhradní rodině?*
- *Jaké změny prostředí a pečujících osob dítě zažilo?*

Následující otázky jsou určeny pro dítě a pečující osobu. Otázky kladené dítěti je třeba přizpůsobit jeho věku a rozumovým schopnostem.

Kontakt s rodinou (osobní, telefonický, písemný)

- *Jak na možnost kontaktu s rodičem nebo jinou osobou dítě reaguje?*
- *Chce se dítě dál vídat s rodiči nebo s někým dalším z rodiny, případně proč ne?*
- *S kým a jak probíhal / aktuálně probíhá kontakt dítěte?*
- *Jak dítě kontakt prožívá – před, v průběhu, po kontaktu? (pozorování pečující osoby, pracovníka)*

- *Mluví dítě o kontaktu? Co o kontaktu říká? Co říká o rodičích a dalších osobách?*
- *Dává dítě najevo přání být s rodičem při kontaktu o samotě?*
- *Dává dítě najevo, že chce, aby u kontaktu byl náhradní rodič?*

Sociální vztahy/citové pouto

- *Kde se dítě cítí doma?*
- *Kdo je pro dítě aktuálně nejbližší vztahová osoba? Ke komu dalšímu má dítě vztah?*
- *K jaké osobě dítě přichází, když se zraní, má strach, když má starosti, neví si s něčím rady?*

Identita/sociální prezentace

- *Ví dítě, jak to bylo, když bylo malé? (okolnosti odebrání, opuštění)*
- *Rozumí dítě skutečnosti, proč nevyrůstá doma?*
- *Jak dítě vnímá své rodiče? Jaké vůči nim prožívá emoce (je naštvaný, cítí lítost, vinu, rádo o nich mluví atd.)*

U následujících otázek určených pro rodiče je třeba sledovat úroveň jeho sebereflexe a schopnost náhledu.

- *Co očekáváte od kontaktu s dítětem?*
- *Z jakých důvodů s Vámi dítě nevyrůstá?*
- *Důvody, proč aktuálně kontakt s dítětem neprobíhá?*
- *Snažili jste se v minulosti o návrat dítěte domů? Jaké kroky jste podnikli? Podali jste žádost o svěřeni dítěte zpět do své péče? S jakým výsledkem?*
- *Máte představu, co byste teď museli zařídit nebo udělat, aby se k Vám dítě mohlo vrátit?*
- *Jak by podle Vás měl návrat dítěte k Vám proběhnout?*
- *Jste rádi, že je dítě v náhradní rodině, a ne v ústavu? Jaké výhody a nevýhody v tom vidíte?*
- *Co byste svému dítěti přáli?*
- *Jaké představy má podle Vás dítě o setkávání s Vámi?*
- *Jak se teď setkáváte/jak byste se chtěli s Vaším dítětem setkávat? Jak často? Kde? Kdo by u setkání měl ještě být? Co byste chtěli spolu dělat? Přemýšlíte, o čem byste si chtěli s dítětem povídat?*
- *Jaký smysl a přínos by podle Vás setkání pro dítě mohlo mít?*
- *Chtěli byste být s Vaším dítětem ještě v jiném kontaktu?*

- *Rodinná historie (oblast Vyhodnocení situace dítěte) – anamnéza rodiče, ev. okolnosti, které vedly rodiče k tomu, že byl vůči dítěti týrající, zanedbávající či zneužívající (např. závislosti, trestná činnost, výkon trestu odnětí svobody, onemocnění, omezení svéprávnosti atd.)*

Jak pracovat s formulářem

- Jak ho správně vyplnit a jak funguje je popsáno přímo ve formuláři na prvním listu s názvem Instrukce.
- Vyplnění formuláře trvá přibližně 1 hodinu, opakovaným používáním formuláře se doba vyplnění zkracuje.
- Formulář vyplňuje zpravidla pracovník, který má k dispozici nejvíce informací – v praxi jsou možné následující varianty:
 - pracovník OSPOD pověří pracovníka NRP (v rámci Dohody o výkonu péčovské péče)
 - pracovník OSPOD a pracovník NRP vyplní formulář společně
 - v případě, že se předpokládá návrat dítěte k rodiči, spolupracují oba výše uvedení pracovníci s pracovníkem z oblasti podpůrných služeb pro rodiče a děti
 - u komplikovaných kontaktů (např. konflikty mezi zúčastněnými, rozdílné názory na formu a frekvenci kontaktu, u dítěte probíhá terapie zaměřená na zpracování životního příběhu) se osvědčuje, aby při vyplnění formuláře spolupracovali všichni zapojení odborníci, např. v rámci případového setkání
- Formulář lze snadno vytisknout.
- Pracovník zjišťuje informace pro vyplnění formuláře od všech zainteresovaných stran – dítě, rodič, pečující osoba. Informace získává přímo od nich, nebo od odborníků, kteří s dítětem, rodičem nebo pečující osobou pracují.
- Pracovník využívá formulář opakovaně, tj. při každé změně situace dítěte a rodiče. Potřeby dítěte se mohou měnit i mezi jednotlivými kontakty.
- Formulář mapuje aktuální situaci rodiče, není tedy určen pro zachycení

rizikového chování a jednání rodiče v minulosti (např. drogová závislost nebo agresivní chování), k tomuto účelu slouží Vyhodnocení situace dítěte.

- Pracovník si je vědom rizika možného zkreslení výsledků. V některých situacích by mohlo být vyplnění formuláře ovlivněno spíše jeho osobními motivy nebo přáními. Případně by mohla výstupy ovlivnit i snaha dojít k žádoucímu výstupu – potvrzení, že je kontakt dobře nastaven. (Solařová 2017) Vhodným protipatřením je profesionalita pracovníka, etické ukotvení a kvalitní metodické vedení pracovníků či supervize.

Co dál s výstupem formuláře

- Poskytuje pracovníkovi směr uvažování a argumenty pro správné rozhodnutí. (Winnette 2016b)
- Poskytuje pracovníkovi oporu pro **systemové přehodnocení situace**, kdykoliv se změní podmínky pro stanovení bezpečného a adekvátního kontaktu dítěte s jeho rodiči/příbuznými. (Winnette 2016b)
- Pracovník přihlíží ke zjištěným rizikům a iniciuje změnu v nastavení kontaktu. Je si vědom toho, že formulář má preventivní a ochrannou funkci a že nesprávně nastavený kontakt a nedostatečný ohled na psychické potřeby dítěte může dítě velmi poškozovat. (Sobotková 2016)
- Poskytuje přehled sledovaných rizik s různou mírou závažnosti – vysoké, střední a nízké riziko (červená, oranžová nebo zelená barva, resp. tři, dva nebo jeden vykřičník). Barva pracovníkovi napovídá, jak velký zásah do podmínek kontaktu má činit a jak rychle má konat.

Pracovník musí zvažovat okamžité zastavení kontaktu a nastavení nových pravidel kontaktu v případě, že zjistí **alespoň jedno** z následujících **10 červených rizik**:

Na straně rodiče:

- *Jeví se být nebezpečný, týrající. (8)*
- *Nemá zájem o kontakt s dítětem. (9)*
- *Mluví o pečující osobě negativně s dítětem nebo před dítětem. (20)*
- *Řeší konflikty s pečující osobou v přítomnosti dítěte. (21)*
- *Při kontaktu je vůči dítěti či pečující osobě negativní, agresivní, vyčítá, vyhrožuje. (25)*

Na straně dítěte:

- Při kontaktu je dezorientované, situaci evidentně nerozumí. (36)
- Projevuje známky stresu, emočního zmatku, uvolnění či narušení vztahu k pečující osobě – přetrvává déle než 14 dní po kontaktu. (47)
- Kontakt nechce, odmítá. (52)

Na straně pečující osoby:

- Mluví o rodiči negativně. (61)
- Řeší konflikty s rodičem v přítomnosti dítěte. (62)
- Nepodporuje dítě ve zvládnutí negativních emocí a stresu. (67)

Pracovník musí zvažovat okamžité zastavení kontaktu a nastavení nových pravidel kontaktu v případě, že **při opakovaném použití formuláře zjistí stejný nebo vyšší počet červených rizik v následujících oblastech:**

Na straně rodiče:

- Spolehlivost a zapojení při organizaci existujícího kontaktu.
- Bezpečí dítěte při kontaktu.

Na straně dítěte:

- Chování, prožívání a vztah k biologickému rodiči při kontaktu.
- Chování a prožívání dítěte po kontaktu.

Na straně pečující osoby:

- Podpora identity dítěte.
- Zvládnutí projevů dítěte spojených s kontaktem.

- Je vhodným **podkladem pro případové konference** s cílem zvolit nejvhodnější formy intervence.
- Je vhodným **podkladem pro soud**.

3. Praktické rady pro nastavování kontaktu

Při nastavování kontaktu je třeba si položit následující otázky:

- Zabrání kontakt dítěti v tom, aby se potýkalo s dvojí loajalitou, a umožní mu snáz přijmout novou rodinu?
- Pomůže kontakt dítěti zvyknout si na novou rodinu díky ujištění o tom, že členové jeho vlastní rodiny jsou v pořádku a pořád jim na něm záleží?
- Pomůže kontakt dítěti pochopit, proč nemůže žít se svou biologickou rodinou?
- Podpoří kontakt vývoj dítěte tím, že mu poskytne vědomí identity a umožní mu porozumět jeho místu ve světě?
- Umožní kontakt dítěti dál pokračovat ve vztazích, které pro něho dříve byly pozitivní a prospěšné?
- Pomůže kontakt dítěti vyrovnat se s minulými událostmi?
- Způsobí kontakt dítěti další trauma tím, že se ocitne v blízkosti někoho, kdo jej v minulosti týral nebo ho nedokázal ochránit před újmou, a přiměje dítě pochybovat o schopnosti nové rodiny zajistit mu ochranu?

- Umožní kontakt dítěti navázat vztahy, které pro něho budou ještě důležitější, až vyroste?

Tyto otázky nelze zodpovědět jednou provždy. Potřeby dětí se mění a postupem času se mění i rodinné poměry, proto je třeba znění dohod o kontaktu revidovat souběžně s tím, jak dítě poroste. (Bond 2007) Zkušená osvojitelka k tomu říká: „*Kontakt je emocionálně citlivá záležitost a za těch 12 let jsme se už naučili, že jeho podoba se neustále mění. Musíte si uvědomit, že to neděláte pro sebe ani pro biologickou rodinu, ale pro své děti – pro jejich budoucnost i potřeby a taky proto, abyste jim usnadnili dospívání.*“ (Neil, Howe 2004, s. 62)

O jakých typech kontaktu lze uvažovat

I když bude nastavení kontaktu dítěte s rodiči/příbuznými do jisté míry vždy individuální záležitostí, je možné způsob kontaktu rozdělit do základních 5 variant (A-E). Pokud se pracovník odchyluje od jedné z variant, měl by umět dobře zdůvodnit, proč tomu tak je, a obhájit, že skutečně jedná v zájmu dítěte.

(A) Písemný, telefonický či internetový kontakt mezi rodičem a pečující osobou/pracovníkem

- Kontakt dítěte s rodičem není možný nebo vhodný. (Vrtbovská 2011) Smyslem navázání kontaktu v tomto případě je, aby dítě mělo informace o svém původu a o rodičích – získává informace o tom, kdo je, komu se narodilo, komu je podobné. (Sobotková 2016) To umožňuje zaplnit „bílá místa“ v životním příběhu, doplnit rodokmen dítěte.
- V kontaktu s rodičem není samo dítě, ale pečující osoba nebo pracovník, která/který pak dítěti informace zprostředkovává bezpečným způsobem s ohledem na věk dítěte.
- Smyslem kontaktu je umožnit i rodiči získat informace o dítěti.

Příklady z praxe:

- Matka patnáctileté dceři Nele v minulosti pořád telefonovala, zahlcovala ji svými problémy. Nela už s ní mluvit nechce, nebere jí telefon. Přesto má matka zájem o informace o Nele. Nela souhlasila s tím, že její pěstounka může domluvené informace matce jednou za čtvrt roku předávat.

- Otec Adama žije v zahraničí. Adam by otce rád viděl, ale ten není ochoten do ČR přijet, má novou rodinu a o Adama nemá příliš zájem. Souhlasil ale s tím, že pracovníkům Adama poskytne informace o tom, jak to bylo, když byl Adam malý. Pokusí se najít také nějaké fotky.
- Matka Anny není schopna udržovat osobní kontakt, opakovaně se nedostavila na setkání s dcerou, byť k tomu měla potřebnou podporu sociálních pracovníků. Má však nadále zájem o informace o dceři.
- Otec dceru Martinu týral a zneužíval, pro Martinu není vhodné osobní setkání z důvodu možné retraumatizace. Aby měla Martina v budoucnu šanci navazovat zdravé vztahy, potřebuje se nyní s podporou odborníka začít seznamovat se svým životním příběhem. Martina se cca 4x za rok vídá s babičkou ze strany otce. Pracovník tento kontakt využije k tomu, aby se pokusil získat od babičky informace z Martinina raného dětství pro doplnění jejího životního příběhu.
- David ví, že jeho otec je ve vězení. Dlouhou dobu otce neviděl. Nechce si s ním psát ani za ním jet. Chtěl by ale vědět, co táta dělal v době, kdy ho neviděl, a za co je ve vězení.

(B) Jednorázové osobní setkání dítěte s rodičem

- Smyslem je umožnit dítěti, které již delší dobu vyrůstá v náhradní rodině, doplnit si svoji historii, poznat své biologické rodiče nebo příbuzné, mít úplný „příběh života“. (Vrtbovská 2011) Pro některé děti je důležité vidět své biologické rodiče „na vlastní oči“, jsou zvědavé, jak jejich rodiče vypadají, potřebují se jich zeptat, proč se o ně nepostarali, touží získat informace o své minulosti.
- Tato forma kontaktu se velmi často týká starších dětí, které se s rodiči neviděly od útlého věku (Vrtbovská 2011) – jednorázové setkání obvykle naplní potřebu dítěte „vědět“ a o další setkání dítě nemívá zájem. Považuje rodiče za „cizí“ osobu, necítí potřebu se s rodičem potkávat, jako své rodiče vnímá plně své náhradní rodiče.
- Na přípravě setkání spolupracuje sociální pracovník s rodičem, pečující osobou i dítětem. Osobnímu setkání dítěte s rodičem vždy předchází práce s dítětem na podporu jeho identity, aby pak osobní setkání s rodičem dobře zvládlo. Vhodné může být navázat nejprve

písemný kontakt (formou dopisu), telefonický kontakt v tomto případě vhodný není.

- V případě syndromu CAN, který byl příčinou odebrání, je třeba zvažovat kontakt s velkou opatrností – přizvat dětského psychologa pro práci s eventuálními fantaziemi dítěte, nestačí jen podat dítěti informace. (Sobotková 2016)

Příklady z praxe:

- Lukáš by chtěl vědět, jak jeho otec vypadá. Pořád mu vrtá hlavou, jestli je otci opravdu podobný. Už dostal od pracovníka fotku, ale raději by otce viděl doopravdy.
- Lenka se vídala s matkou pravidelně. Pak ale najednou matka někam zmizela a nebyla k sehnání. Už je to pět let. Lenka se teď setkání s ní trochu bojí, budou si mít co říct? Poznává vůbec Lenku? Přiveze jí něco?

(C) Pravidelný organizovaný kontakt (osobní, písemný či telefonický) dítěte s jeho biologickou rodinou – ale návrat dítěte do biologické rodiny je ve stávající době nepravděpodobný, nežádoucí, neuskutečnitelný. (Vrtbovská 2011)

- Biologická rodina a dítě si přejí udržovat pravidelné kontakty, nejedná se však o společnou péči. (Vrtbovská 2011) Hlavní pečující osobou je náhradní rodič. Kontakt umožňuje dítěti a rodině o sobě vědět, vídat se a prožít společné pozitivní chvíle. (Vrtbovská 2011) Na rodiče tedy nejsou přenášeny výchovné úkoly, nepracuje se na zvýšení jejich rodičovských kompetencí.
- Při nastavení frekvence setkávání pracovník zohledňuje věk dítěte, jeho přání a také aktuální situaci, ve které se dítě nachází. Obecně ale vždy platí, že čím je dítě mladší a tedy má menší či zatím žádnou schopnost pochopit, proč nevyrostá s rodiči – toto dítě dokáže až ve věku 10–12 let (Vrtbovská 2017), tím je frekvence kontaktu nižší, byť mají rodiče zájem o čtenější kontakt (ovšem bez záměru převzít péči o dítě zcela). Je třeba brát v potaz aktuální ukotvení dítěte v náhradní rodině – kontakt nesmí závažně narušovat vznikající citovou vazbu k pečující osobě.
 - U dítěte mladšího 12 let, které vyrůstá v náhradní rodině (a má tedy náhradní rodičovské postavy), je vhodná frekvence kontaktu max. 1x za 3 měsíce.

- U dítěte staršího 12 let, které vyrůstá v náhradní rodině (a má tedy náhradní rodičovské postavy), může být frekvence kontaktu četnější (1x za 1-2 měsíce), pokud si dítě (nikoli jen biologický rodič) takový kontakt přeje a má z něj prospěch – je spokojenější a vyrovnanější.
- U dítěte v péči příbuzných (kteří nejsou v roli náhradních rodičů, tedy dítě ví, že o něj pečuje babička či teta) může být kontakt i četnější, pokud z něj dítě profituje.
- Dítě musí mít vždy informaci, že na jeho současném umístění se nyní nic měnit nebude, tedy se neposiluje jeho falešná naděje na návrat domů k rodičům, nebo naopak obava z návratu nebo z další změny.
- Forma, délka i četnost kontaktu jsou pravidelně přehodnocovány – hlavním hlediskem je bezpečí dítěte, jeho schopnost orientovat se v situaci (dítě ví, kde je doma) a jeho prospívání v náhradní rodině. Z tohoto důvodu jsou kontakty domlouvány vždy max. na 3-6 měsíců dopředu (u menších dětí na kratší dobu), aby bylo možné reagovat pružně na změnu v potřebách dítěte a kontakt případně omezit, či rozšířit. Zároveň půlroční plán termínů kontaktů dává jistotu všem aktérům setkávání a mohou s termíny závazně počítat.
- Pokud si dítě nebo rodič přejí častější kontakt, než je uvedeno výše, ale z pohledu odborníků není zvýšení frekvence pro dítě vhodné (tj. nemůžeme vyhovět přání dítěte ani přání rodiče), jedná se zpravidla o tyto důvody:
 - (malému) dítěti se častým kontaktem plete, kde je doma, zvyšuje se riziko, že nerozumí tomu, proč nemůže k rodičům, oslabuje se vztah k pečující osobě, rodič se stává konkurenční postavou,
 - opakování traumatu u týraných a zneužívaných dětí.

Příklady z praxe:

- Kontakt Elišky s rodiči probíhá pravidelně a je spojen s konkrétními událostmi, které se pravidelně opakují – setkání v období Vánoce, na konci školního roku v rámci vysvědčení, v rámci narozenin a svátku Elišky. Mezi setkáními Eliščiní pěstouni posílají rodičům fotky a zprávu o tom, jak se Elišce daří. Eliška chce někdy rodičům něco nakreslit, někdy na to ale nemá náladu ani čas. Setkání jsou už pro Elišku přirozenou součástí života. Je jasné, kdy rodiče uvidí a proč – tj. oslaví spolu Vánoce, narozeniny, vysvědčení. Někdy jí

rodiče něco přivezou, někdy ne, záleží, zda na dárek zrovna ušetří peníze.

- Šestiletý Michal odchází z dětského domova k novým dlouhodobým pěstounům. Jeho rodiče ho v dětském domově dosud navštěvovali cca 1x za měsíc, o návratu Michala do své péče neuvažují. Rodiče většinou rád vidí, teď má strach, co si pomyslí o tom, že jde do nové rodiny, bojí se jim říct, že je s pěstouny rád a těší se k nim. Michal bude po přestěhování potřebovat prostor pro zvykání si na novou rodinu a pro navázání důvěry k náhradním rodičům. Kontakt s jeho rodiči bude bezprostředně po svěření k pěstounům zachován, postupně je třeba jej rozvolnit na méně častý, tj. např. 1x za 3 měsíce. Důležitá je úzká spolupráce s rodiči, pracovník jim důvody takového postupu vysvětluje – Michal potřebuje mít jistotu, že jeho rodiče nezmizeli, že stále k němu patří, že mu nový domov přejí a souhlasí s tím, aby zde žil, když doma to možné není.
- Ema se právě stěhuje z dětského domova do náhradní rodiny. Své rodiče neviděla už 3 roky. Nová situace najednou vyvolala zájem jejích rodičů o kontakt s ní. V tomto případě ale realizaci kontaktu pracovník naplánuje až na dobu, kdy Ema již bude v nové rodině alespoň částečně ukotvená. Rodičům pracovník důvody vysvětlí.

(D) Sdílená péče (kontakt v rádech dnů až týdnů)

- **obě rodiny (biologická a pěstounská) se podílejí na péči o dítě** - udržují v maximální možné míře „život spolu“ tak, aby se dítě mohlo vrátit zpět do rodiny (Vrtbovská 2011),
- **dítě je v pěstounské péči příbuzných, rodič se ale nadále aktivně podílí na péči a výchově dítěte,**
- **dítě je krátce po odebrání z péče rodičů** (sdílená péče slouží pro citlivé odpoutávání dítěte od rodičů, četnost kontaktu se bude rozvolňovat).

Příklady z praxe:

- Eva je v pěstounské péči na přechodnou dobu a již se pracuje na jejím návratu zpět do péče rodičů. Eva tráví s rodiči maximum času, rodičům zůstává co nejvíce rodičovských povinností i kompetencí. Eva po celou dobu dostává informaci, že v současném umístění je jen na chvíli a bude se vracet domů.

- Jakub je v péči babičky, jeho rodiče bydlí nedaleko a pravidelně za ním přichází, berou si ho i na některé víkendy. Podílejí se tedy na jeho výchově, tráví s ním čas, někdy i pomáhají se školou, ale trvale bydlet Jakub s rodiči nemůže, protože k tomu nemají podmínky ani dostatečné rodičovské kompetence, které se nepodařilo předchozí sociální prací zvýšit. Rodiče tedy nemají plán Jakuba převzít do své péče.
- Osmiletá Aneta byla od rodičů před pár dny odebrána a zvyká si v nové rodině. Sociální pracovníci, kterou zná nejdéle, přiznala, že přemýšlí o tom, proč její rodiče najednou zmizeli – kdo za to může, že se jim asi něco stalo, že musela ona něco hrozného provést, že už je nikdy neuvidí. Pracovnice musí naplánovat kontakt Anety s rodiči co nejrychleji, aby se Anetě ulevilo. Četnost dalšího kontaktu se bude snižovat postupně s ohledem na to, jaké další umístění Anetu bude čekat.

(E) Písemný, telefonický či internetový kontakt dítěte s rodičem/příbuzným

- Vzhledem ke stále častějšímu využívání moderních technologií samotným dítětem může probíhat kontakt dítěte s rodičem bez předchozího plánování a koordinace ze strany pečující osoby a pracovníků. Pokud je tato vzájemná komunikace žádoucí (dítě je spokojené), není třeba do komunikace vstupovat.

Příklady z praxe:

- Ondřejovi je 13 let a před rokem se přes Facebook spojil s otcem. Od té doby jsou v občasném kontaktu. Pěstounům o tom neřekl, ti se o tom dozvěděli náhodou před půl rokem. Z rozhovoru s Ondřejem pěstouni vyhodnotili, že se obával jejich reakce, ale že tento kontakt Ondřejovi neškodí, sami nepozorovali změny v jeho chování a ve vztazích. Ondřeje v kontaktu s otcem nyní podporují.
- Marie (15) se svěřila pěstounům, že je již třetí měsíc v telefonickém kontaktu s matkou. Číslo se jí podařilo získat přes Facebook od tety, která je s matkou v kontaktu. Telefonují si nepravidelně, někdy 2x týdně, někdy 1x za měsíc. Marie zatím neví, co si o tom má myslet, ale chce v tom pokračovat, očekává od toho, že si některé věci vyřikají. Pěstouni nechávají Marii, aby si sama rozhodla o tom, kdy bude s matkou volat. Po společné konzultaci s pracovníkem

OSPOD a doprovázejícím pracovníkem jsou připraveni sledovat případné nežádoucí projevy v chování a prožívání Marie, které by mohly souviset s touto změnou.

Konkrétní situace při kontaktu a jak je řešit

Tato kapitola nemůže popsat v celé šíři postupy práce při zajištění osobního kontaktu dětí s rodiči/příbuznými. Zaměřuje se spíše na situace a úskalí takových forem kontaktů (telefonický kontakt, přespávání dítěte, kontakt sourozenců, o kontakt má zájem více osob), které nejsou v jiných metodických materiálech více zpracovány, byť se s nimi pracovníci v praxi často setkávají. Dále kapitola popisuje příklady konkrétních kroků pracovníka pro zmírnění nebo odstranění rizik.

Zásadním předpokladem pro zmírnění a odstranění rizik v nastaveném kontaktu je, aby rodič dostal konkrétní informace o tom, co se od něho nyní očekává, stanovit nutný rozsah jeho spolupráce, cílový stav, ke kterému se směřuje, a vymezit, jak poznáme, že se situace zlepšila. Informovat rodiče lze v rámci případové konference, nebo se osvědčuje, pokud s rodičem tyto záležitosti komunikuje odborník, který řídí kontakt.

Plánování termínů kontaktu

- Potíže můžou přinést situace, kdy kontakt zasahuje do pravidelného režimu dne dítěte nebo závažně narušuje chod náhradní rodiny (např. dítě musí být uvolněno ze školy, večerní kontakty, velká vzdálenost bydlišť, sportovní závody dítěte o víkendu, dovolená náhradní rodiny, oslava Vánoc či narozenin, více dětí s kontakty v péči apod.)
- Pracovník hledá kompromisy a možnosti změnit domluvená pravidla – např. jiný termín, setkání na půli cesty, oslavení Vánoc ve dvou termínech, organizační pomoc ze strany doprovázející organizace atd.

Aktuální zdravotní stav dítěte

Akutní zdravotní komplikace dítěte jsou důvodem pro odložení kontaktu na jiný termín a je vhodné mít toto zachycené v písemných pravidlech. Pracovník vede pečující osobu k tomu, aby informovala o případné nemoci dítěte neprodleně, když dítě onemocní a kontakt bude muset být

zrušen. Náhradní termín domlouvá pracovník zejména s ohledem na potřeby dítěte. Dá se předpokládat, že rodiči i pečující osobě změna termínu komplikace přinese, prioritní je ale zájem dítěte.

Aktuální psychický stav dítěte

Vliv na psychický stav dítěte a jeho připravenost na kontakt mohou mít kromě níže uvedených rizik i mimořádné události v jeho životě (nástup do 1. třídy, narození dalšího dítěte matce, narození či přijetí dalšího dítěte v náhradní rodině atd.). Pracovník i v těchto situacích musí zvažovat, jak velkou zátěž to dítěti přináší a zda je možné kontakty realizovat dle plánu.

- *Je nejisté, v rozpacích, vyhýbá se očnímu kontaktu (ve smyslu pasivního vyhýbání se) – pracovník/pečující osoba pomáhá dítěti získat větší jistotu tím, že s rodičem co nejvíce neformálně komunikuje, podporuje klidnou a vstřícnou atmosféru, může částečně převzít iniciativu v tom, jak s rodičem navázat kontakt/rozhovor. Pracovník chování a prožívání dítěte rodiči po kontaktu vysvětluje, často je třeba poskytnout dítěti jen více času a rozpaky samy zmizí. Důležitý je po takovém kontaktu rozhovor s dítětem – zjištění jeho pocitů a potřeb, ev. přání pro příští kontakt.*
- *Při kontaktu je roztěkané, stále mění činnost, téma hovoru – pracovník/pečující osoba pomáhá dítě při kontaktu kotvit, navrhuje klidnější aktivitu/hru, která dítě baví a která mu pomůže soustředit se na jednu věc, uklidnit se. Pokud se to nedaří, je třeba naopak dítěti dát větší prostor, aby si „odběhlo“, „vyběhlo to“, na chvíli se možná i schovalo (ve smyslu odpočinku). Pracovník možné důvody chování dítěte vysvětluje po kontaktu rodiči.*
- *Při kontaktu vyjadřuje vůči rodiči negativní emoce verbálně či neverbálně (vztek, strach, odpor aj.) – pracovník na takovou možnost připravuje rodiče ještě před kontaktem, to pak pomáhá celou situaci dobře zvládnout a nepřipustit, aby to rodič dítěti tzv. vracel. Pracovník/pečující osoba potvrzuje právo dítěte cítit se tak, jak se cítí (slovně potvrdí, že slyší a vnímají, jaký vztek dítě má), ale zároveň limitují případné vulgarismy či fyzický atak rodiče, pokud by k němu dítě směřovalo. Po kontaktu pracovník dává podporu také rodiči, pro kterého je taková situace velmi náročná. K prožívání dítěte se pracovník také vrací, dítě musí dostat prostor pro vyjádření všech pocitů. Zásadní je také hledat způsoby, jak by mohl probíhat další kontakt, zda si jej dítě přeje atd.*

- *Vztek, vzdorovitost či jiné verbální či neverbální projevy agrese vůči rodičům/pečující osobě (po kontaktu)* – platí obdobná opatření jako u rizika výše. Dítě může po kontaktu na rodiče nadávat a v tu chvíli je důležitý postoj pečující osoby, která dítě v emoci přijímá, ale také limituje. Tedy neomlouvá rodiče, ale zrcadlí, co dítě cítí, používá empatii a dává hranice tomu, jakým způsobem dítě agresivitu projevuje (např. nenechá dítě křičet na rodiče do telefonu, napomene dítě, pokud se o rodiči vyjadřuje silně vulgárně, má přitom na paměti, že identita dítěte se často odvíjí od toho, jak dítě vnímá právě biologické rodiče – jsou-li ve vědomí dítěte špatní, je i ono samo špatné). V tomto všem potřebuje pečující osoba podporu pracovníka, minimálně v možnosti sdílet to. Objeví-li se vztek, vzdorovitost atd. ve vztahu k pečující osobě, pomáhá pracovník pečující osobě předejít pocitům, že „za vše může kontakt s rodičem“. Pracovník podporuje pečující osobu v tom, aby dítěti poskytla co nejvíce přijetí. Dítě v tu chvíli může mít vztek na všechny dospělé a právě přijetí od pečující osoby pomáhá dobře tento vztek zpracovat. Dále také viz opatření k následujícímu riziku.
- *Známky stresu, emočního zmatku, uvolnění či narušení vztahu k pečující osobě přetrvává déle než 14 dní po kontaktu* – dítě tímto vysílá signály, že potřebuje cítit větší vztahové bezpečí, než aktuálně zažívá. Pracovník pomáhá pečující osobě hledat cesty, jak se k dítěti přiblížit, jak posilovat vzájemný vztah. V případě, že se nedaří obnovit vztahové bezpečí, doporučuje pracovník vstoupit do terapie k posílení vzájemného vztahu. Na místě je také dočasně pozastavit kontakt s rodičem.
- *Nesdílí s pečující osobou zážitky a pocity z kontaktu s rodiči* – pokud to svědčí o narušené či dosud nevytvořené citové vazbě k pečující osobě, pracovník doporučuje navázat spolupráci s terapeutem k posílení vzájemného vztahu. Pokud dítě sdílí své pocity s jinou osobou (např. s pracovníkem, sourozencem), zjišťuje pracovník, jakým způsobem se pečující osoba k tématu staví, jak dítě do rozhovoru zve, jak komentuje to, co dítě o rodiči říká. Pracovník případně reflektuje potřebu hledat vhodnější způsoby komunikace s dítětem a doporučuje konkrétní tipy, příp. literaturu. Pracovník také podpoří pečující osobu, aby dítě opakovaně ujišťovala v tom, že ji skutečně zajímá, o čem dítě přemýšlí ve vztahu k rodiči. Zájem však musí být autentický. Pokud tomu tak u pečující osoby

není, je třeba, aby se pracovník primárně zaměřil na důvody, proč se to nedaří.

- *Kontakt nechce, odmítá* – např. z důvodu obav, jak by to dopadlo, nebo kvůli loajalitě vůči pečující osobě, nebo z důvodu minulých špatných zkušeností při kontaktu atd. Pracovník zjišťuje a ověřuje postoj dítěte opakovaně, aby snížil pravděpodobnost, že šlo o momentální náladu. Pokud dítě kontakt odmítne opakovaně, je vhodné si s ním domluvit signál pro způsob vyjádření zájmu o kontakt. Předejde se tak nekonečnému a častému vypytování se dítěte, zda „už“ se to změnilo, iniciativa je ponechána na dítěti. Pracovník však nadále sleduje všechny další možné ukazatele, že by dítě o kontakt mohlo stát, ale bojí se si o něj říci (např. dítě se občas samo na rodiče zeptá, častěji si prohlíží knihu života, ve vyprávění o kamarádech často zmiňuje jejich rodiče atd.).
- *Ví, jak to v jeho minulosti s rodiči bylo, a přesto nechápe, proč s nimi nevyvrůstá* – je vhodné pracovat na životním příběhu dítěte, ve kterém je toto téma zachyceno. U dětí mladších 10–12 let ale nelze úplné pochopení očekávat, schopnost kriticky nahlédnout minulost a rodičovské postavy přichází až v pubertě. Přesto pracovník i pečující osoba jednoduše a bez zkreslování uvádějí fakta z minulosti dítěte a opakují je.

Přítomnost sourozenců u kontaktů

- Přítomnost sourozence u kontaktu je umožněna v případě, že si to dítě v NRP přeje (pracovník zjišťuje toto přání u dětí od 5 let věku).
- V situaci, kdy kontakt pravidelně probíhá a matka očekává další dítě, je vhodné o tom začít mluvit s dítětem v NRP až ve chvíli, kdy je těhotenství viditelné (platí zejména u dětí do 6 let).
- Před setkáním je zajištěna příprava dítěte i jeho sourozence (zpočátku zajišťuje pracovník, později v případě dobře probíhajícího kontaktu pečující osoba a rodič).
- Po setkání je zjišťováno, jak oba sourozenci prožívali kontakt a zda by si přáli příště něco změnit (zpočátku zjišťuje pracovník, později v případě dobře probíhajícího kontaktu pečující osoba a rodič).
- V případě, že se nedaří trávit setkání společně, např. rodič z důvodu péče o druhé dítě nevěnuje dostatek pozornosti dítěti v NRP, je vhodné zajistit hlídání sourozence pracovníkem (platí

v případě udržování kontaktu dítěte s rodičem, nikoli při plánování návratu zpět do péče).

- Má-li dítě v NRP přání přizvat na setkání své nové sourozence (děti pěstounů nebo další děti v pěstounské péči), je mu to umožněno a rodič je o tom předem vhodně informován.
- Je vhodné, aby pravidla pro přítomnost sourozence měla písemnou podobu.

O kontakt s dítětem má zájem více osob z rodiny

- Pracovník zohledňuje, jak dlouho je dítě v náhradní rodině a zda si již vytvořilo důvěru v novou pečující osobu. Zásadní je intenzivní spolupráce se všemi, kdo mají o dítětem zájem – je třeba jim dobře vysvětlovat situaci dítěte a jaký vliv na něho může mít příliš častý kontakt s různými lidmi z rodiny (nemožnost zakotvit, přilnout k nové pečující osobě).
- Při nastavování kontaktu pracovník vychází stále z 5 základních typů kontaktu (A-E). Neplatí tedy, že více osob se zájmem o kontakt s dítětem zvyšuje nárok na četnost setkávání.
- Dítě nesmí být kontakty přetíženo – má-li se tedy dítě vídat např. s matkou, otcem, babičkou a sestřenicí, pracovník hledá možnost, jak by se s nimi mohlo vidět společně, nebo se musí příbuzní dítěte v kontaktu s ním vystřídat. Pokud některá strana nesouhlasí s nastaveným kontaktem (protože by ho chtěla čtenější, ale to není v zájmu dítěte), pracovník doporučí obrátit se na soud.
- Náročné na organizaci kontaktu jsou situace, kdy o kontakt s dítětem mají zájem rodiče, kteří dítě dlouhodobě zanedbávali (např. oba závislí na alkoholu, dítě zůstávalo samo, nezažilo z jejich strany příliš vlídné a pozitivní chování), a také teta, která dítě pravidelně navštěvovala a byla v podstatě jedinou blízkou osobou, se kterou se dítě cítilo trvale bezpečně. Rodiče vyvíjí tlak na častý kontakt a o setkání s dítětem má zájem i teta. Dítě má zájem vídat tetu, rodiče vídat chce i nechce, je zmatené. Pracovník nemůže v takové situaci upřednostnit v četnosti kontaktu s dítětem rodiče. Je nutné podpořit kontakt dítěte s osobou, ke které má dítě pracovníkem ověřený blízký vztah a samo vyjadřuje přání jej zachovat. Četnost kontaktu s blízkou osobou je v odůvodněných případech tedy častější než s rodiči.

Motivace, možnosti a spolehlivost rodiče

- *Rodič opakovaně nedodržuje domluvené* – např. chce opakovaně na poslední chvíli změnit domluvený termín, protože nemá peníze; má potvrdit termín telefonicky, ale nezavolá atd.) – je třeba vždy zvažovat, zda se jedná skutečně o nedostatek dovedností rodiče, nebo jde spíše o nezájem; pracovník dle situace případně hledá kompromisy a možnosti změnit domluvená pravidla – např. jiný termín, setkání na půli cesty, dovoz dítěte do místa, kde je rodič, atd.
- *Rodič verbálně projevuje o dítě zájem, ale není aktivní v činech* – např. slibuje, že přijede, napíše, zavolá, vezme si dítě zpět atd. Pracovník dopředu (ještě před prvním setkáním nebo co nejdříve v průběhu již probíhajícího kontaktu) ošetřuje toto téma v pravidlech kontaktu a stanovuje, jak přítomný pracovník zareaguje na porušení pravidla – od upozornění rodiče až po ukončení setkání. Vždy by mělo být součástí dohody i to, jak bude v danou chvíli ošetřeno dítě (odvítí se od jeho věku).
- *Rodič není důvěryhodný* – říká něco jiného dítěti, pečující osobě, OSPOD – vždy je nezbytně nutné na začátku stanovit konkrétního pracovníka, přes kterého informace „půjdou“. Bývá jím pracovník OSPOD nebo NNO, a to v případě asistovaného i neasistovaného kontaktu. Všechny zapojené osoby znají jeho jméno a mají na něj kontakt. Toto je vhodné zakotvit v dohodě o kontaktu nebo v zápisu z případové konference, stejně tak i postup, co udělá jiný pracovník, když se na něj obrátí rodič a nebude toto pravidlo respektovat – připomene pravidlo, nepustí se do diskuze a řešení, odkáže na daného pracovníka apod.
- *Rodič kontaktuje dítě nepředvídatelně, bez předchozí domluvy* – pro pracovníka je takové zjištění vždy podnětem pro okamžité řešení situace. Pracovník podporuje všechny strany k nastavení dohody, kdy a jak rodič dítě kontaktuje. Posloupnost takových dohod může být: ústní, písemná, soudní až po případný zákaz kontaktu v případě, kdy rodič takovýmto chováním nadále závažně narušuje bezpečí dítěte. Pracovník se vždy nejdříve snaží s rodičem opakovaně hovořit, jedno setkání obvykle nestačí. Mapuje, zda má rodič náhled na to, že svým jednáním ohrožuje bezpečí dítěte, příp. se snaží ho k náhledu dovést, zjišťuje další důvody, na které reaguje, a společně s rodičem se je snaží zcela eliminovat.

Hledání řešení by nemělo mít časové prodlevy, porušování nastavených dohod by mělo být preventivně ošetřeno, tzn. stanovit, co se stane, když rodič bude nadále porušovat nastavenou ústní dohodu apod.

- *Rodič nesouhlasí s rozhodnutím, že dítě je v péči jiné pečující osoby* – např. matka by chtěla, aby bylo dítě v dětském domově místo v pěstounské péči. Základním předpokladem úspěšně vedeného rozhovoru s rodičem je setkat se s ním opakovaně, pracovník musí získat jeho důvěru, pochopit jeho obavy a uvažování, zjistit, zda má rodič kompletní informace o pěstounské péči a o svých právech, a až následně pracovník hovoří o konkrétních výhodách umístění dítěte v rodině – dříve je rodič většinou není schopen „slyšet“.
- *Rodič z odebrání/opuštění dítěte obviňuje okolí a říká to před dítětem* – má-li rodič ještě před prvním setkáním s dítětem tendenci hovořit v tomto smyslu, lze předpokládat, že by tato riziková situace mohla nastat při samotném kontaktu. Prvním opatřením je zanést konkrétní postup řešení, pokud tato situace nastane, a to, že kontakt bude okamžitě předčasně ukončen. Pracovník také na místě po odchodu rodiče podporuje dítě, pomáhá mu se v situaci zorientovat, mluví s ním v jednoduchých srozumitelných větech, snaží se popisovat situaci výstižně a stručně, aby dítě nezahltl. Pracovník zejména pojmenovává, že to není vina dítěte.
- *Rodič řeší konflikty s pečující osobou v přítomnosti dítěte* – pracovník zmapuje, která témata a situace se stávají předmětem konfliktu. Daří-li se pečující osobě do konfliktu nevstupovat, hledá pracovník způsob řešení pouze s rodičem a společně s ním stanovuje konkrétní postupy, jak daným situacím předcházet a jak budou případně řešeny (co kdo udělá, jak kdo zareaguje – např. že pracovník kontakt předčasně ukončí). Zapojuje-li se do řešení sporů konfliktně i pečující osoba, pracovník podporuje v hledání řešení obě strany, obsah a cíl rozhovoru je obdobný, je-li to reálné, upřednostní společný rozhovor. Pracovník vždy zdůrazňuje a připomíná nutnost zachování bezpečné atmosféry kontaktu.
- *Rodič je při kontaktu vůči dítěti či pečující osobě negativní, agresivní, vyčítá, vyhrožuje* – pracovník se snaží zjistit, co rodiče k takovému chování vede, jaké jsou k němu důvody, zda je za ním nějaká obava, nebo např. zda něco konkrétního jeho vztek

nebo jiné emoce vyvolává. Pracovník pak společně s rodičem hledá a nastavuje vhodné reakce či funkční komunikační vzorce. Pro zachování bezpečí dítěte při kontaktu nelze takové jednání rodiče tolerovat. Nepodaří-li se tedy dosáhnout s rodičem shody na tom, že je nutné se takovému jednání vyhnout, je následně další nevhodné chování důvodem pro předčasné ukončení setkání a zastavení kontaktu.

Mentální handicap rodiče

- Pracovník musí rozlišovat, že nejde v tomto případě o rodičovskou nekompetenci, ale o limit rodiče pro výchovu, který nelze podporou příliš změnit. Mentální handicap rodiče se může projevit jako rizikové chování např. tím, že rodič nezajišťuje dostatečný dohled nad dítětem při kontaktu, nechová se k dítěti úměrně jeho věku, v komunikaci s ním je spíše pasivní aj. Pracovník jako opatření volí na začátku vždy variantu asistovaného kontaktu. Daří-li se zjištěná rizika ve spolupráci s pečující osobou zmírňovat, je možné přistoupit ke kontaktu bez asistence (pokud s tím dítě, pečující osoba i rodič souhlasí). Pracovník se v takovém případě účastní každého třetího, později pátého kontaktu, nebo vždy, pokud o to rodič nebo pečující osoba požádá.

Telefonický kontakt s rodičem/příbuzným

- Jedná se o nejtěžší formu kontaktu:
 - pro dítě (zejména mladší 6 let) je obtížné vést rozhovor s někým, koho nevidí a neví, jak se tváří, komunikace nemůže probíhat skrze hru jako při osobním setkání.
 - pro rodiče je obtížné tvořit rozhovor s dítětem, od kterého je odloučen – může mít obavy se ptát, pak komunikace vážne, nebo naopak dítě zahltlívá otázkami. Rodiče může znejišťovat i to, že rozhovor zřejmě slyší pečující osoba nebo pracovník.
- V situaci, kdy probíhá pouze telefonický kontakt, je potřeba věnovat pravidlům pro takový kontakt stejně významnou pozornost jako v případě, že telefonický kontakt doplňuje osobní setkávání.
- Telefonický kontakt není možné dále podporovat u dětí, u kterých se objeví v souvislosti s telefonováním negativní reakce a nedaří se je zmírnit nebo odstranit.

- U dětí do 10 let je třeba zajistit kontrolu toho, co rodič do telefonu dítěti říká, formou hlasitého odposlechu (rodič může navzdory domluveným pravidlům dítěti sdělit nevhodné informace, např. nereálné sliby, zkeslování minulosti – důvody odebrání dítěte, manipulace dítěte proti pečující osobě).
- U starších dětí, u kterých nezajišťuje pečující osoba hlasitý odposlech hovoru, je třeba se zvýšenou pozorností sledovat reakce dítěte po telefonátu. Pracovník zjišťuje, jak se dítě v kontaktu s rodičem cítí, zda nemá potřebu rodiče omlouvat, zachraňovat. Zároveň zjišťuje, zda pečující osoba dítěti v kontaktu nebrání.
- V pravidlech je určeno, kdo komu volá a kdo hovor platí. Je vhodné, když dítěti volá rodič na telefon pečující osoby (platí zejména u dětí mladších 10 let). Pokud rodič nemůže hovor hradit, není to překážkou pro telefonování s dítětem (pečující osoba hovor hradí z příspěvku na úhradu potřeb dítěte).
- Je předem vymezeno, kdy a v kolik hodin bude rodič volat:
 - Pracuje-li se na návratu dítěte, je frekvence telefonování co největší (tzn. i každý den).
 - Pokud se neplánuje návrat dítěte zpět k rodiči a neprobíhá osobní kontakt, je frekvence telefonického kontaktu minimální (platí u mladších dětí a u dětí, které si dosud nevytvořily blízký vztah k pečující osobě).
 - Pokud se neplánuje návrat dítěte zpět k rodiči a probíhá osobní kontakt, telefonický kontakt ho může doplňovat.
- Je vždy žádoucí rodiče upozornit na nevhodnost předávat telefon (např. k pouhému pozdravení dítěte) dalším osobám z příbuzenstva, pokud to není předem domluveno. Dítě by mělo před uskutečněním telefonátu vědět, s kým bude mluvit. V opačném případě může být pro dítě zavalující odpovídat stále dokola na opakující se otázky typu „Jak se máš? Co ve škole? Nezlobíš?“ atd. od různých členů rodiny, které nevidí a po hlase mnohdy ani nepoznává.
- Náhradní termíny telefonování je možné domlouvat výjimečně. Opakuje-li se potřeba domlouvat náhradní termín, je nutné ve spolupráci s rodičem mluvit o příčině a např. nastavit jiný čas nebo termín volání.

- Je vhodné, aby hovor začínala a ukončovala pečující osoba nebo pracovník (platí zejména u dětí mladších 10 let) – pro dítě je důležité zažívat spolupracující komunikaci rodiče a pečující osoby, také je tím zajištěna ochrana dítěte před možným rizikem, že by rodič volal pod vlivem návykových látek, nebo kontroloval toho, že rodič volá v domluvený termín (ne častěji, ne jindy).
- Před telefonátem je zajištěna příprava dítěte (zpočátku zajišťuje pracovník, později v případě dobře probíhajícího kontaktu pečující osoba).
- Po telefonátu je zjišťováno, jak dítě prožívalo hovor a zda by si přálo příště něco změnit (zpočátku zjišťuje pracovník, později v případě dobře probíhajícího kontaktu pečující osoba).
- Je vhodné, aby pravidla pro telefonický kontakt měla písemnou podobu.

Přespávání dítěte u rodiče/příbuzného

- Nechat dítě přespávat u rodičů lze za předpokladu, že má vytvořený vztah k pečující osobě, projevuje o přespání zájem a kontakty s rodičem bez potíží pravidelně fungují (rodič dosud trávil kontakt s dítětem bez přítomnosti dalších osob alespoň 5x). Podmínkou také je, že před prvním přespáním proběhne příprava dítěte a společná návštěva dítěte s pečující osobou u rodiče (pečující osoba a rodič pomáhají dítěti poznat prostředí domácnosti).
- OSPOD před prvním přespáním prověří zázemí rodiče a připraví rodiče.
- V pravidlech je přesně určeno, kdo a kdy dítě k rodiči doveze a zpět odveze.
- Pravidla zahrnují způsob předávání informací o denním a nočním režimu dítěte (jídlo, spánek, rituály, ev. úkoly do školy aj.)
- Dítě musí mít během návštěvy u rodiče vždy možnost pečující osobě zavolat.
- Rodič zajišťuje dítěti dostatečnou ochranu – dohled, nepřetěžuje dítě návštěvami dalších příbuzných, nakupováním dárků ani nesplnitelnými sliby.
- Je vhodné zjišťovat (alespoň u prvních třech kontaktů), jak se

dítě u rodiče má v průběhu pobytu. Navštívit dítě může pracovník OSPOD nebo pracovník NNO. S dítětem mluví o samotě. Stejně důležité je i to, aby pracovník viděl dítě s rodiči v interakci.

- Po každém přespání je zjišťováno, jak se dítě u rodiče cítilo a zda by si přálo příště něco změnit (zpočátku zjišťuje pracovník, později v případě dobře probíhajícího kontaktu pečující osoba). Je zajištěna i zpětná vazba rodiče.
- S ohledem na finanční situaci rodiče se zvažuje finanční spoluúčast pečující osoby ve smyslu, že nedostatek peněz rodiče nesmí být překážkou pro přespávání dítěte (platí v případě udržování kontaktu dítěte s rodičem, nikoli při plánování návratu zpět do péče).
- Je vhodné, aby pravidla pro přespávání dítěte u rodičů měla písemnou podobu.

Motivace, možnosti a spolehlivost pečující osoby

- *Pečující osoba mluví o rodičích negativně* – to dítěti může způsobovat konflikt loajality a může být zasažena i jeho identita – kritiku rodičů může vnímat jako kritiku sebe samého. Pracovník musí dobře vysvětlit, jaký vliv má jednání pečující osoby na dítě. Zároveň poskytne pečující osobě dostatečný prostor pro vyjádření všech emocí, které pečující osoba vůči rodiči prožívá. K větší empatii vůči rodiči může pečující osobě pomoci také informace o tom, za jakých podmínek vyrůstal rodič dítěte a jaký vliv to nyní může mít na jeho chování a jednání.
- *Pečující osoba řeší konflikty s rodičem v přítomnosti dítěte* – pracovník hledá s pečující osobou způsob, jak těmto situacím předcházet a udržet pro dítě bezpečnou atmosféru kontaktu. Je vhodné zjistit, která konkrétní témata či situace jsou pro pečující osobu náročné a je jim tedy třeba věnovat větší pozornost při přípravě (např. opakované těhotenství matky, nepravdivé informace předávané dítěti atd.).
- *Pečující osoba nedodržuje domluvené* – pečující osoba může záměrně kontaktu bránit, např. z přesvědčení, že odborníci situaci špatně vyhodnotili, a dítě tedy raději chrání před rodiči sama. Pracovník připomíná zákonnou povinnost v roli pečující osoby a hlavně mapuje, jaké obavy pečující osoba má, jaká rizika pro dítě u kontaktu vnímá, ev. zjišťuje, nakolik se pečující osoba cítí ve své roli rodičem ohrožena.

- *Pečující osoba nepracuje správně s životním příběhem dítěte, nedává mu přiměřené informace* – např. pečující osoba se snaží před informacemi dítě chránit, aby dítěti nebylo smutno. Pracovník pomáhá pečující osobě nejprve zpracovat lítost, kterou v ní životní příběh dítěte vyvolává. Při výběru správné metody a techniky pro dítě, pečující osoba úzce spolupracuje s pracovníkem nebo v náročnějších případech přizvaným dalším odborníkem. Pečující osoba musí být schopna o historii dítěte otevřeně mluvit, aby dítě vědělo, že má s kým svůj příběh sdílet.
- *Pečující osoba nepodporuje dítě ve zvládnutí negativních emocí a stresu* – pracovník hledá spolu s pečující osobou důvody, proč se to nedaří – zda si pečující osoba neví s emocemi dítěte rady, nebo je u dítěte nevnímá jako problém. Pracovník se primárně soustředí na prožívání pečující osoby, teprve poté je možné hledat způsoby, jak pečující osoba může změnit své jednání vůči dítěti. A to je v její roli zásadní úkol.

Možnosti zákazu či omezení kontaktu

- Soud kontakt omezí pouze z vážných důvodů, které jsou jasně podložené. Vymahatelné je pouze rozhodnutí soudu.
- Lze se však dohodnout, že je v zájmu dětí, aby kontakt byl omezen i jinou cestou. OSPOD může vyvolat společné jednání, případovou konferenci, kde se způsob kontaktu upraví tak, aby odpovídal přání a potřebám dítěte.
- V některých případech může být vhodné, aby rodiči důvod omezení kontaktu vysvětlil jiný pracovník než z OSPOD, např. mediátor, psycholog, terapeut.
- Ve vyhrocených případech, kdy vstupuje do řešení i policie, může také ona doporučit omezení kontaktu.
- Přání dítěte staršího 12 let, které zcela jasně formuluje svůj názor a sdělí jasnou představu o tom, že se nechce s rodičem setkávat, je třeba jednoznačně respektovat. Názor dítěte má v tomto věku již zásadní vliv na typ kontaktu.
- Pokud dítě jednoznačně sděluje, že o kontakt zájem má, ale jeho uskutečnění brání mnoho rizik na straně rodiče, je třeba tuto situaci dítěti dobře vysvětlit – vyjádřit empatii pro přání dítěte, zároveň ale lítost, že kontakt není možné uskutečnit – např. „Říkáš, že bys

chtěl tátu vidět, tomu rozumím, zajímá tě, kde je a co dělá. Je mi to líto, ale soud rozhodl, že se s tátou vídat nemůžeš, staly se u vás doma zlé věci, které se dětem stávat nesmějí, proto už s ním nejsi a proto se s ním nemůžeš ani vídat.“

4. Jak formulář vznikal

Formulář vznikl díky spolupráci Amalthea z.s. a Latus pro rodinu o.p. s. na projektu *Bezpečí dítěte při setkávání s vlastními rodiči a při jeho návratu domů* podpořeném Nadací Sirius.

První verze formuláře vznikla v rámci pracovní skupiny, jejímiž členy byli: sociální pracovnice OSPOD Mgr. Daniela Bendlová, Mgr. Erika Bošková a Mgr. Martina Zabranská, bývalý ředitel dětského domova Mgr. Petr Zmuda, sociální pracovnice podpůrných služeb pro rodiče Mgr. Jana Ženíšková, sociální pracovnice z oblasti NRP Mgr. Monika Semerádová, DiS., Mgr. Jana Kocourková a Mgr. Ria Černá a dětská psychologka Mgr. Martina Vančáková. Ve skupině byli zapojeni i dva muži - Radek Laci a Michal Ďorď, oba s osobní zkušeností s pobytem mimo vlastní rodinu v zařízeních po výkon ústavní a ochranné výchovy. Za MPSV se skupiny účastnila Mgr. Kateřina Šlesingerová, resp. PhDr. Jana Kovařovicová. Formulář konzultovaly a připomínkovaly PhDr. Petra Winnette, Ph.D. (se kterou probíhaly opakované osobní, telefonické a e-mailové konzultace) a doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc. Na jeho finalizaci a tvorbě metodických doporučení k jeho používání spolupracovaly Mgr. Jana Kocourková a Mgr. Ria Černá. IT verzi formuláře vytvořila Ing. Pavlína Stískalová.

Po celou dobu pilotáže se na tvorbě a aktualizaci formuláře podíleli sociologové Bc. Zuzana Švecová a Mgr. Tomáš Hirt, Ph.D. Konzultace se týkaly výchozí podoby formuláře, způsobu získávání zpětné vazby k ověřování platnosti formuláře v praxi, jeho průběžné úpravy na základě získaných dat a finální podoby formuláře a jeho validity. Hirt blíže popsal, jaké metody a postupy byly při tvorbě formuláře použity: *„Jednotlivá sledovaná rizika, která pracovník hodnotí na tříbodové škále (ano – ne/nemá smysl hodnotit – zatím nevím, musím zjistit), byla stanovena v rámci expertního šetření tak, aby odrážela dosavadní praxi (formulář byl konstruován právě za účelem systematizace stávajících postupů a objektivizace dosavadní zkušenosti), resp. potřeby čtyř relevantních typů aktérů (dítě, rodič, pečující osoba, sociální pracovník).*

Zároveň byly jednotlivým sledovaným rizikům přiřazeny hodnoty vyjadřující jejich váhu, a to na škále 1-2-3-4-S, od nejnižší míry rizika/ohrožení až po S, které znamená “stop”, a to nikoli ve smyslu ukončení spolupráce nebo zastavení podpůrného procesu, nýbrž ve smyslu indikátoru, který pracovníky upozorňuje na vysoké riziko a nutnost změny postupu. Rozsah škály a váha jednotlivých rizik byly stanoveny a kriticky reflektovány v rámci skupinových expertních rozhovorů s odborníky, kteří v různých rolích působí v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, aby v ní nedominovala pouze jedna z relevantních perspektiv a zároveň aby pro pracovníky byla přehledná (vícestupňová škála by byla matoucí). Velmi podstatnou součástí analytického nástroje je pole „zdůvodnění“, kam je pracovník povinen vyplnit narativní komentář, pokud zvolí možnost „ano“ vyjadřující přítomnost určitého rizika. Při vyhodnocování je nutné mít na zřeteli, že analytický nástroj není automatem, který přesně a definitivně popisuje jakousi objektivní realitu (rizikovosti), ale vodítkem pro volbu nejvhodnějších forem intervence.“

Do pilotáže formuláře se zapojilo 22 pracovníků z těchto subjektů: Amalthea z.s., Latus pro rodinu o.p. s., OSPOD Hradec Králové, OSPOD Žamberk, OSPOD Náchod, OSPOD Klatovy. Pilotáž probíhala od ledna 2017 do dubna 2018. Formulář pracovníci použili u 249 dětí.

Oponentní posudky formuláře i manuálu zpracovali MUDr. Peter Pöthe (psychiatrik a psychoterapeut), PaedDr. Zdeněk Moldrzyk (speciální pedagog a ředitel Centra psychologické pomoci, p. o.) a Bc. Petra Bílá (sociální pracovníce a vedoucí oddělení sociálně-právní ochrany dětí Krajského úřadu Pardubického kraje). Jsou ke stažení na www.kontaktdetivnrp.cz.

Vzhledem k tomu, že předpokládáme průběžnou aktualizaci formuláře i metodických postupů, uvítáme vaše zkušenosti z praxe s formulářem. Kontaktní e-mail: amalthea@amalthea.cz.

5. Zdroje a odkazy

- Adams, P. (2012) *Planning for Contact in Permanent Placements*. British Association for Adoption and Fostering
- Bond, H. (2007) *Ten Top Tips for Managing Contact*. British Association for Adoption and Fostering
- Neil E., Howe, D. (2004) *Contact in Adoption and Permanent Foster Care: Research Theory and Practice*, London: British Association for Adoption and Fostering
- Neil E., Beek M., Ward E. (2014) *Contact after adoption*. British Association for Adoption and Fostering
- Pöthe, P. (2018) *Hodnocení formuláře pro vyhodnocení rizik kontaktu*, 30. 9. 2018
- Sobotková, I. (2016) *Vyjádření konzultanta projektu Bezpečí dítěte při setkávání s vlastními rodiči a při jeho návratu domů*, 30. 11. 2016
- Solařová, H. (2017) *Osobní konzultace*, Praha, Lumos, 2. 6. 2017
- Uhlířová, V. (2014) *Kontakt dítěte v náhradní rodinné péči s biologickou rodinou*. Nový Bor: Velký vůz Sever

- Vlčková, H. a kol. (2015) *Metodika pro asistovaný kontakt dítěte s biologickou rodinou*. Rozum a cit, z.s.
- Vrtbovská, P. (2011) *Kuchařka od Natamy, příběhy z praxe a metodické listy pro moderní práci v oboru náhradní rodinné péče*. Praha: Natama
- Winnette, P. (2016a) *Osobní a e-mailové konzultace*, Praha, Natama, listopad-prosinec 2016
- Winnette, P. (2016b) *Vyjádření konzultanta projektu Bezpečí dítěte při setkávání s vlastními rodiči a při jeho návratu domů*, 20. 11. 2016
- Winnette, P. (2017) *Studijní dny k praxi terapie attachmentových poruch a vývojového traumatu - Kontakty s biologickou rodinou a zvládnutí historie jakou součástí DDP terapie (nové poznatky a technika rozhovoru s dítětem)*, Chrudim, 20.–21. 7. 2017

Amalthea

Amalthea z.s. je nestátní nezisková organizace působící v Pardubickém kraji. Poskytuje sociální, vzdělávací a terapeutické služby rodinám s dětmi a zajišťuje výkon sociálně-právní ochrany dětí. Předchází umístování dětí mimo jejich vlastní rodinu a doprovází náhradní rodiny. Nabízí vzdělávání pro odbornou i laickou veřejnost, zavádí inovativní metody práce s rodinou a dítětem do praxe a podporuje organizace, které se danou oblastí zabývají.

www.amalthea.cz

LATUS pro rodinu

LATUS pro rodinu o.p.s. je nestátní nezisková organizace působící v Plzeňském kraji. Zaměřuje se na rozvoj a zkvalitňování ambulantních a terénních služeb náhradní rodinné péče. Svou činností se soustřeďuje na pěstounskou péči v dlouhodobé a přechodné formě. Hlavním cílem organizace je prostřednictvím cíleně zaměřených služeb a aktivit podporovat pečující osoby v tom, aby vytvářely bezpečné prostředí pro zdravý rozvoj dítěte svěřeného do náhradní rodinné péče.

www.latusprorodinu.cz

Nadace Sirius

Nadace Sirius byla založena v roce 2008 s cílem pomoci zlepšit život dětí ohrožených sociálním prostředím a dětí se zdravotním postižením. Svými aktivitami hledá cesty, které povedou k trvalým pozitivním změnám v systému péče o ohrožené děti. Nadace Sirius pravidelně vyhlašuje grantová řízení zaměřená na aktuální problémy oblasti ohrožených dětí. Dále realizuje vlastní projekty řešící problematiku rodin s dětmi a náhradní rodinné péče.

www.nadacesirius.cz

Centrum podpory, o.p.s.

Centrum podpory, o. p. s., jejímž zřizovatelem je Nadace Sirius, bylo založeno 16. listopadu 2012 s cílem systematicky mapovat, aktivně vyhledávat a šířit dobrou praxi ve vybrané oblasti problematiky ohroženého dítěte. Jedním z dalších cílů společnosti je i podpora prohlu-

bování a posilování vzájemné spolupráce a sdílení informací mezi organizacemi zabývajícími se danou problematikou. Při vyhledávání a mapování situace v dané oblasti se o. p. s. Centrum podpory zaměřuje nejen na Českou republiku, ale inspiraci a zkušenosti hledá také v zahraničí.

www.centrumpodpory.cz